

שני ארכיונים
משפחתיים

שמעון לב
פרידמן דרשמידט

Sterbe Buch 1928
Sterbe Buch 1929
Sterbe Buch 1930
Sterbe Buch 1931
Sterbe Buch 1932

ZWEI FAMILIEN
ARCHIVE

Shimon Lev
Friedemann Derschmidt

שני ארכיונים
משפחתיים

שמעון לב
פרידמן דרשמידט

שני ארכיונים משפחתיים / שמעון לב, פרידמן דרשמידט

אובייקטים של זיכרון – שמעון לב

מאז תחילת שנות התשעים אני עובד על פרויקט מתמשך העוסק בזיכרון המשפחתי. "היומן המשפחתי" מכיל מאות רבות של צילומים המציגים אספקטים שונים של המשפחה המורחבת. לאורך השנים, ובמקביל לתערוכות שהוצגו, עלו נושאים ושאלות העוסקים, בין השאר, בהמשכות תרבותית ודתית יהודית, ביחס לשבר ובפורענות השואה ותוצאותיה הטראגיות במשפחתי.

אבי – פרופסור זאב לב (William (Ze'ev) Löw), פיזיקאי בעל שם עולמי, נולד בווינה בשנת 1922. סבו וסבתו הגרו לוינה מפולין כמו יהודים רבים אחרים במהלך מלחמת העולם הראשונה ולאחר פטירתם נטמנו בבית העלמין היהודי המרכזי בווינה. ווילי (זאב) לב גדל כילד בווינה, ויחד עם הוריו – ארנה ונחום ואחותו הקטנה – ליאנה (לאה) שנולדה ב־1927, התגוררו בה עד 1934, עת שעזבו באופן מפתיע ובעל סוף טראגי לברלין הנאצית. סיבת המעבר היתה הצורך לטפל בעסקי הנדל"ן של המשפחה בברלין, שכללו השכרת שני בתי מגורים בעיר. במבט לאחור הייתה זו החלטה ששיקפה אי הבנה של כיוון האירועים ההיסטורי, כמו אצל יהודים רבים אחרים, ושתוצאותיה היו קטסטרופליות. המשפחה התגוררה בדירה ברחוב תומסוס 11, ווילי וליאנה למדו בית הספר עדת ישראל בזיגמנסהוף. בינואר 1939 הורים שלחו את ווילי לאנגליה, במטרה להצילו, במסגרת פרויקט ההצלה – הקינדרטרנספורט. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה ווילי נעצר באנגליה כנתין מדינת אויב (בהיותו בעל דרכון גרמני) ונשלח למחנה הסגר בקנדה. מאז שעזב את ברלין ווילי המשיך להתכתב באופן מקוטע עם הוריו ואחותו, אך מעולם לא שב לראותם. חילופי המכתבים נעשו תחת צנזורה נאצית קפדנית, כאשר החל מתחילת 1942 היה מותר למשפחתו לשלוח אליו גלויות בנות עשרים וחמש מיילים בלבד דרך הצלב האדום. המכתב האחרון נשלח בסוף אפריל 1943.

אחותו של ווילי – ליאנה (שבת) תמר דומה לה באופן יוצא דופן), נשלחה באמצע 1939 אל קרובי משפחה בבלגיה, גם כן במטרה להציל אותה. כאשר הכוחות הגרמנים כבשו את בלגיה וצרפת בסערה, הקרובים ברחו לצרפת, אך כאשר הם הצליחו לקבל עבור עצמם ויזה לארצות הברית, ליאנה נאלצה לשוב לבדה ברכבת אל הוריה בברלין.

ב־17 במאי 1943 הם הוצאו מדירתם ורוכזו עם יהודים נוספים בבית הכנסת Lewetzowstraße, ומשם הוכרחו לצעוד ברגל אל תחנת הרכבת Putlitzstrasse. משם נשלחו לאושוויץ בטרנספורט 38 מזרח אל מותם.

כחלק מ"היומן המשפחתי" עבדתי בשנים האחרונות על פרויקט שכותרתו "Objects of Memory" בווינה, ברלין, אוקראינה וישראל. במקומות אלו צילמתי אתרים, ארכיונים ואירועים הקשורים להיסטוריה ולזיכרון המשפחתי של משפחתי אבי. העבודות המוצגות בתערוכה אינן עוסקות בשואה במובנה הרחב והבלתי ניתן לתפיסה, אלא בהתמודדות עם הזיכרון והתוצאות המורכבות והמסובכות

השוואה ושיברה, והשפעותיה על החיים בישראל. העבודות נעות בין העבר, ההווה והעתיד, תוך התבוננות בשאלות של זהות היסטורית, מקומית ולאומית, ביכולת לדיאלוג עם אוסטרים וגרמנים, ובדרך שבה אופני ייצוג הזיכרון מוטמעים, מודרים, מעוצבים, נלמדים ומיוצגים בחברה.

"תסביך רייכל" – פרידמן דרשמידט

גדלתי במהלך שנות השישים והשבעים למשפחה ידועה באוסטריה עילית, באווירה ובידיעה של היותי חלק ממשפחה יוצאת דופן ומיוחדת, אך לא יכולתי לשים את האצבע במדויק מדוע זה כך. באופן הדרגתי התחלתי להבין בעזרת כמה מבני המשפחה שישנה פקעת מתוחכמת של מיתוסים, נרטיבים ושקרים שנטוותה על ידי הדור הקודם שחי בזמן מלחמת העולם השנייה. נוכחתי לדעת שאנשים אהובים עלי ביותר לקחו למעשה חלק פעיל בטוויית פקעת השקרים העצמית הזו, וחלקם ממשיכים לעשות זאת גם כיום. בתוך הסבך הזה נוכחתי לדעת שחלק מבני המשפחה היו חברים ותומכים פעילים במפלגה הנאצית, ואף שירתו כקצינים בצבא הגרמני ובפולגות האס אס. היה זה תחילתו של תהליך אשר הפך אותי למתעד המשפחתי. במשך כמעט שני עשורים אספתי חומרים מוקלטים וראיונות וידאו של בני המשפחה, אך לא היה לי מושג מה לעשות עם המידע שהיה בהם.

אביו של סבי, ד"ר הינריך רייכל, רופא ומומחה בעל שם בתורת השבחת הגזע, לקח חלק פעיל במה שאני מכנה "השיטה המשפחתית". הוא ראה ערך עליון בהבאת ילדים רבים לעולם ובניית משפחה רחבה. הוא עודד את תלמידיו לערוך מחקרי השבחת גזע משפחתיים על מנת ללמוד על המשכיות הגנטית ולהביא ילדים רבים לעולם כפי שהוא בעצמו עשה.

נקודה זו היא בעלת משקל רב בפרויקט שלי. עד היום, מרבית משפחתי עדיין מחויבת ודבקה באידיאל של שבט משפחתי רחב ומורחב כחלק מתחושת המיוחדות והרציפות הגנטית במשפחתי. בשנת 2001 בניתי ופתחתי יחד עם בן דודי, אקהרט דרשמידט, פלטפורמת אינטרנט שבה הזמנתי את חברי המשפחה המורחבת להצטרף ולהעלות לאתר חומרים משלהם. התחלתי בכך שעוררתי פרובוקציה ושאלתי: "האם המומחה לתורת השבחת הגזע, ד"ר הינריך רייכל, ניהל ניסוי אישי בהשבחת הגזע על צאצאיו? האם אנו תוצאות ניסוי זה?"

התחייבתי בפני בני משפחה שהאתר לא יפתח לציבור הרחב למשך שנתיים, עד 2012. במהלך התהליך הקשה והכואב כשליש מבני המשפחה המורחבת הצטרפו לפרויקט ותרמו חומרים, תמונות ותגובות, ויחד עם זאת "הרווחתי" אויבים מרים אשר התנגדו "להתבוססות" בעבר המשפחתי הלא נעים. באופן אירוני הפכתי לממשיך דרכו של אביו של סבי, בכך שעשיתי את מה שהוא רצה שבני אדם יעשו – מחקר משפחתי. אך מה שמעסיק אותי אינו "הרצף הגנטי", אלא דווקא "הרצף האידיאלוגי" במשך ששה דורות של משפחתי הבורגנית האוסטרית.

הפרויקט לווה בייעוץ ובשיחות עם היסטוריונים, סוציולוגים, פסיכולוגים ומומחים מתחומי אקדמיה

שונים. הזמנתי אותם להצטרף לצוות המלווה את הפרויקט. העלינו לאתר, ואנו ממשיכים להעלות, מסמכים וחומרים נוספים מארכיונים ומקורות מידע שונים העוסקים בעבר הנאצי של המשפחה.

חשוב להבין שהנאצים לא היו "האחר", והם לא זינקו מתוך תיבה כקבוצת מטורפים שהצליחו לתמרן את הרוב. בראיה רחבה יותר, המתחשבת גם בזרמי המחשבה של המאה ה-19 על מנת להבין את העבר המשפחתי האישי, יש לקחת בחשבון את היחסים בין לאומיות, תנועות הנוער, אדיאלוגיות של אורח חיים בריא וטוהר הגזע, והחשוב מכל המדע המודרני (ובעיקר השבחת הגזע). בהקשרים אלו משפחת רייכל אינה יוצאת דופן ולכן פרויקט האמנות שלי, "תסביך רייכל", יכול לשמש כמודל למשפחות אוסטריות, גרמניות וגם למשפחות אירופאיות רבות אחרות. עבור בני אדם כיום באוסטריה ובגרמניה לא מדובר על "אשמה", אלא על בושה. אני תמיד אהיה חלק מהשיטה הזו באם ארצה בכך ובאם לא – אין דרך מילוט.

הדיאלוג

דו שיח אמנותי בין אמן ישראלי ואמן אוסטרי, שבמסגרתו אנו בוחנים את העבר המשפחתי מקצוות מנוגדים, הוא בודאי מאתגר ורגיש. פרויקט האמנות המשותף עוסק במורכבות ההיבטים המתנגשים בהקשר ההיסטורי של השואה, בד בבד עם השאלה כבדת המשקל כיצד אנו מסוגלים להתייחס זה לזה. זוהי הליכה בתוך שדה מוקשים, כשכל רגע וכל נושא העולה על הפרק עלול להיות נפיץ ולפגוע אחד בשני או בעצמנו ובאחרים.

למרות שאנו עוסקים באובססיות בעבר המשפחתי ישנו הבדל תהומי בין שנינו. בעוד שהאחד יכול לנהל מחקר באמצעות שימוש במידע שמקורו בראיונות עם בני המשפחה שחיים נמשכו באופן נורמאלי גם לאחר השואה, השני יכול רק להתייחס ולשקף ממעט התמונות הבודדות והמכתבים שנותרו, ולהרגיש בר מזל שנותרו בידו תמונות ומכתבים אלו, לאחר שמרביתם המוחלט של בני משפחתו נספו בשואה. בעוד האחד יכול לגלות ולהציג חומרים הקשורים להמשכם הרציף של החיים באוסטריה, השני יכול רק להשתמש באובייקטים וצילומים המשקפים את העבר המשפחתי האישי בוניה ובברלין.

הרעיון לתערוכה משותפת עלה כאשר שמעון לב ופרידמן דרשמידט נפגשו בוניה במהלך שהות אמן של שמעון באוסטריה בשנת 2012. האמנים טל אדלר, פרידמן וההיסטוריונית קארין שניידר, היו הרוח החיה מאחורי פרויקט 'Memscreen' שנעשה בחסות האקדמיה לאמנות בוניה ונועד לעסוק בנרטיב האוסטרי השקרי על השואה דרך פעילות אמנותית. תערוכה משותפת זו היא התוצאה של מפגש זה.

שמעון לב, פרידמן דרשמידט, תל אביב, יונה 2014.

פתיחות ושתיקה. היסטוריה ואמנות / אווה בלימלינגר*

בשנת 1998, לאחר שהתקבלו איומים על הגשת תביעות ייצוגיות נגד ממשלת אוסטריה הוחלט להקים ועדת היסטוריונים במטרה לחקור את סוגיית גזילת הרכוש בשטח אוסטריה במהלך התקופה הנאצית. הוועדה הוסמכה גם לדווח על תשלומי פיצויים (לרבות פיצויים כלכליים או מתן שירותים סוציאליים או על השהייתם) החל מ־1945 ואילך.¹ הוועדה לא טיפלה במקרים בודדים, אלא התמקדה בסוגיית גזילת הרכוש בהיבטה הכללי. בעקבות החרמת שתי תמונות של הצייר האוסטרי אגון שילה בניו יורק, שהיו חלק מאוספי קרן לאופולד, הוחלט באוסטריה על חקיקת החוק להשבת אוצרות אמנות.² מטרת החוק כפי שנוסחה הינה השבת אוצרות אמנות ותרבות הנמצאים בבעלות הרפובליקה האוסטרית לבעליהם.³ החוק הוחל בין אם אוצרות אמנות אלו נלקחו מהנאצים על ידי גופים שונים אך לא הוחזרו לבעליהם המקוריים ובין אם כבר הושבו לבעליהם הקודמים אך נותרו במוזיאונים באוסטריה עם ציון שם הבעלים המקוריים מכיוון שהוצאתם מאוסטריה נמנעה עקב חוקי המדינה האוסרים זאת. לכן בשונה מתוכנית העבודה של וועדת ההיסטוריונים, במקרה חקירת החרמת תמונותיו של אגון שילה עמד המקרה הספציפי במרכז החקירה.

כבר מתחילת עבודת הוועדה הגיעו אליה פניות רבות מצד אנשים אשר ביקשו לדעת מה עלה בגורל רכוש משפחתם במהלך תקופת השלטון הנאצי. השאלות כללו: איזה רכוש היה שייך למשפחה? מה נגזל מהמשפחה והוכרז כרכוש ארי? פניות נוספות לדוגמה היו, האם הדירה בה הם מתגוררים היום, או העסק אותו קיבלו מהוריהם, נגזל מיהודים? האם השולחן שאותו הורישה להם הדודה היה פעם בבעלות יהודית? האם בעסק או בחווה של ההורים עבדו עובדי כפייה? כיצד ניתן לברר אם הסב שהיה עובד כפייה עדיין בחיים ואם כן היכן הוא מתגורר?

ההיסטוריונים בוועדה לא יכלו לענות על כל השאלות הללו, אך הדיונים שנערכו והדיווחים הציבוריים שהתפרסמו גרמו לכך שמשפחות רבות באוסטריה שבו לדבר על העבר ובעיקר על התקופה שלפני, במהלך ולאחר הסיפוח אוסטריה על ידי השלטון הנאצי. הטענה של אחדים, כאילו השתיקה על

* רקטור האקדמיה לאמנות בינה

Clemens Jabloner, Brigitte Bailer-Galanda, Eva Blimlinger, Georg Graf, Robert Knight, I 1 Lorenz Mikoletzky, Bertrand Perz, Roman Sandgruber, Alice Teichova, Karl Stuhlpfarrer הדוח הסופי של ועדת ההיסטוריונים של הרפובליקה האוסטרית. סיכומים והערכות. וינה, מינכן: אולדנבורג 2003, פרסומים של וועדת ההיסטוריונים האוסטרית. - החרמת רכוש במהלך התקופה הנאצית ותשלום פיצויים החל מ־1945 באוסטריה 1, ע' 19.

The Zealous Collector – A special report; A Singular Passion For Amassing Art; One Way I 2 or Another, New York Times 24.12. 1997. Dobtzyński, Judith

I 3 | החוק הפדראלי להשבת אוצרות אמנות וחפצי אמנות נידים נוספים הנמצאים במוזיאון האוסטרי הפדראלי ובאוספים ושאר רכוש פדראלי (החוק להשבת אמנות - 1998.18.1. KRG BGBI).

מה שאירע באוסטריה במהלך השלטון הנאצי נפסקה רק בסוף שנות ה־90 של המאה העשרים ושרק עכשיו מתחילים לדבר על העבר בתוך המשפחות, ושרק עכשיו מראיינים את עדי התקופה, אינה טענה עובדתית נכונה.

מבט חטוף על ההיסטוריה האוסטרית מראה שכבר משנות ה־50 של המאה העשרים קרו אירועים רבים שגרמו לכך שאנשים אכן דברו ודנו בהתנהגותה של משפחתם במהלך השלטון הנאצי. דוגמאות לאירועים כאלו הם למשל: פרשיית בורודייקביץ ב־1965, פרשיית קרייסקי־פטריווונטל ב־1975, הדיון הציבורי על ולדהיים כנשיא אוסטריה ב־1986, וכן הדיון על תערוכת הוורמאכט ב־1995. במהלך אירועים אלו התעוררו מחדש שאלות ונערכו דיונים וביורים בתוך משפחות רבות באוסטריה. הדיון הציבורי בנושא התנהל גם מחוץ למעגל המשפחות הפרטי - כך למשל בקמפיין שהיה מיועד לקהל הרחב - החלו, מאמצע שנות ה־70 עדי התקופה להופיע ולדבר בבתי ספר אוסטריים. בקמפיין זה לקחו חלק בעיקר לוחמי מחתרת לשעבר, כמו פרנץ דנימן, רוזה יוכמן והרמן לאנגביין. הארכיון המתעד את המחתרת האוסטרית והתנגדותה החל בפרויקט תיעוד ההיסטוריה בעל פה⁴ ולשם כך ראינו משנת 1982 - ואילך אנשי מחתרת. שפעלו בין השנים 1934 ל־1945.⁵

ובכל זאת, עדיין רווח בציבור הנרטיב המספר על שתיקה כללית רחבה בתוך מעגל המשפחות באוסטריה - בקרב מבצעי ומחוללי הפשע כמו גם בקרב קורבנות הנאצים - בכל הנוגע לתקופת שלטון הנאצי באוסטריה. ישנם רבים הרוצים לשמר את הדיכטומיה הפשטנית והכוללנית של "קורבן - רוצח". אך דיכטומיה זו אינה נכונה והיא מהווה דגם הלוקה בחסר שאין בו כדי להסביר היסטורית את מלוא ההתרחשויות כראוי כפי שאנו לומדים מסיפורי החיים ומחקרים הסטוריים רבים.⁶ עד כמה שידוע לי, עדיין קיים מחסור בעבודות מחקר מקיפות המלמדות איך האירועים התרחשו באמת בעבר ומתנהלים כיום בתוך המשפחות. ממחקרים אלו ניתן יהיה להסיק האם באמת קיים הבדל בין שתיקה ופתיחות בתוך המשפחות, ואם נכון הדבר שרק הקורבנות הם אלו שדיברו ואילו מחוללי הפשעים אכן שתקו.

כמובן שהייתה שתיקה באוסטריה - בעיקר בשנים הראשונות לאחר המלחמה - ובודאי ששתיקה כזו עדיין קיימת גם כיום. כמובן שהיו אנשים שלא סיפרו, ששתקו, ללא קשר לחווייתיהם, ואשר מתחילים לדבר ולכתוב על אירועים אלו רק כעת. אך קיימים גם דיווחים בכתב או בעל פה בהם ההורים, הסבים וקרובי המשפחה תיעדו בפרטי פרטים את זיכרונותיהם כניצולי המחנות, כמהגרים, כחיילי הוורמאכט, כילדי פליטים, כניצבים מהצד וכעובדי כפייה. יש לקוות שהסוגיה הזו תיחקר באופן מקיף במחקרים עתידיים.

4 | אין זו המקום להרחיב על ההבדלים העקרוניים שהם בעיקרם מתודיים בין היסטוריה בעל פה לבין ראינות\ שיחות עם עדי התקופה.

5 | <http://www.doew.at/erinnern/biographien/erzaehkte-geschichte> 13.3.2014

6 | ראה למשל גם: Gerhard Botz: דיוני קורבן\מחולל. על הבעייתיות של מונח ה"קורבן" ב: Gerhard Jag - schitz, Oliver Rathkolb: תמורות בהיסטוריה בת זמנינו, אינסברוק-וינה 1997, ע. 223-236.

בתקופה הנוכחית, ההיסטוריונים החוקרים את התקופה מתחבטים בשאלה כיצד בעתיד הקרוב, לאחר מותם של עדי התקופה שנתרו עדיין בחיים, יהיה ניתן לדון בתקופת הנאצים וכיצד הם צריכים להיערך לשם כך.⁷ ניצולים רבים כתבו ספרים, נתנו עדות ותיארו את הנסיבות, שקשה לעכל עד היום. אך תקופה ללא עדים אלו כבר אינה רחוקה מאיתנו. ההיסטוריונים וחוקרי מדעי המדינה נשים וגברים צעירים שיעסקו בעתיד בנושאים אלו יהיו כאלו שלא חוו את התקופה, אך למדו עליה רבות כהיסטוריונים. הם אלו שידברו ויכתבו ויסבירו את ההתרחשויות של התקופה שבין השנים 1933-1945.⁸ לכן ניתן לחשוש שהסברים אלו יינתנו בדומה לאופן שמסבירים כיום התרחשויות בתקופות היסטוריות אחרות מרוחקות, כמו למשל את תקופת "מלחמת שלושים השנה". דברים אלו נכתבו על ידי אנג'ליקה באומר לרגל הכינוס: היסטוריה בת זמננו בלי ניצולים ועדי התקופה, אודות מיתוס עדי התקופה, שהתקיים ב-2012 לכבוד יום הולדתה ה-80. החשיבות של עדי התקופה עבור חקר ההיסטוריה בת זמננו הינה בהחלט נושא אמביוולנטי ושנוי במחלוקת.

עדי המאה ה-20 מבטיחים אותנטיות ומוקפים בהילה הנובעת מהתפיסה הרווחת בציבור שהם עצמם מגלמים את הדרמה ההיסטורית, שהם מעידים עליה.⁹ כי הרי פחות חשוב מה הם אומרים אלא כיצד הם מספרים על ההתרחשויות, ובעיקר חשובה העובדה שהם בעצמם היו שם ושמהווייתם עדיין ניתן לחוש בריח התקופה. אנשים רבים סבורים שהמפגש עם הניצולים עצמם מאפשר להם לגעת ישירות בהיסטוריה. וכך ההיסטוריה הופכת לנגישה, לבלתי אמצעית ולהיסטוריה ללא מסננים. עדי התקופה עצמם או אלו המארגנים מפגשים אלו מבטיחים כך – לעיתים אפילו בריש גלי ובאופן מפורש.¹⁰ אין זה אומר כמובן שבמפגשים אלו אכן מדברים את האמת ההיסטורית ושנחננו באמת מגלים דבר אחד או שניים על "איך היו הדברים באמת".¹¹ את הגישה הזו הרואה בניצולים מקור היסטורי בלעדי יש לסתור בעיקר מהפרספקטיבה המדעית. מנקודת המבט של ההיסטוריה המודרנית, השואפת לריבוי פרספקטיבות, למורכבות, ולרב משמעותיות, עדי התקופה הנוכחיים הם בעייתיים. השינוי הצפוי בהתייחסות להיסטוריה האלימה

של המאה ה-20 שיתרחש עקב ההתעלמות ההדרגתית מן העדים, אינו רק דבר שיש לחשוש ממנו, אלא משהו שיש גם לצפות לו.¹²

במצב עניינים זה, יש תפקיד משמעותי למחקר האמנותי – מדעי המכונה Arts-Based Research, שתופס תאוצה בשנים האחרונות.¹³ זאת בעיקר בהקשר היסטורי-פוליטי וההיסטורי-חינוכי, בתחום זה הממצאים המדעיים משמשים כבסיס לתהליך הכרתי אסתטי. במהלך הדוקומנטה 13 (2012), הוצגו עבודות אמנות רבות בעלות זיקה לאירועים פוליטיים ו/או היסטוריים. השייכות לתחום ה- Arts-Based Research. ברצוני לציין כדוגמה את עבודתו של קורביניאן איינגר וציורי מאות התפוחים שלו. איינגר (1966-1985), כומר במקצועו, נשפט על פי חוק הבגידה במדינה לאחר שמתח ביקורת על המשטר הנאצי ונכלא כאסיר בבתי סוהר אחדים. ב-1941 הוא הועבר למחנה הריכוז דכאו, בו שוכן בצריפי הכמרים. כאסיר בדכאו איינגר עבד בעיקר בחקלאות ובשטח בין שני צריפים במחנה הוא שתל עצי תפוח והצליח לגדל זני פרי חדשים בשם, KZ1, KZ2, KZ3. מבין זנים אלו רק הזן KZ3 שרד. במהלך הדוקומנטה 13 (2012) האוצרת קרולין קריסטוב-באקארגיב והאמן ג'ון דורהאם נטעו זן זה בקארל (Karlsau) ופירותיו נמכרו כמיץ תפוחים.¹⁴

הפרויקטים: Memscreen (2011-2013) ופרויקט ההמשך Conserved Memory (2013-2016) מתנהלים באקדמיה לאמנות בוניה והתאפשרו לאחר שהתקבלה תמיכה מהקרן לעידוד המחקר המדעי באקדמיה לאומנויות.¹⁵ אחת מההשלכות הרבות שהיו לפרויקטים אלה היתה למשל התערוכה Laboratory Austria שהוצגה ב-2013, (שבה השתתפו גם פרידמן דרשמידט ושמעון לב) התערוכה הפכה את "אוסטריה" כולה למעבדה היסטורית ופוליטית בכל הנוגע לפירוק ובנייה של מיתוסים ונרטיבים היסטוריים.¹⁶ התערוכה יצאה מה- Arts-Based Research ובחנה באמצעות דוגמאות קונקרטיות, איך ברפובליקה האוסטרית השנייה התעלמו, התמודדו, ניתחו או ביקרו את הנציאונל-סוציאליזם בקרב משפחות, במוסדות החברה האזרחית,

12 Wierling I, ע' 35.

13 השימוש במונח מתבסס על ההסבר שלו במסמכי התוכנית של ה-FWFr Arts-based Research "שונה באופן עקרוני מתחומי מחקר אחרים כמו בקורת ספרותית, תולדות הספרות, תולדות האמנות ומוזיקולוגיה, שחוקרים אמנות בשיטות מדעיות. Arts-based Research הינו מחקר בסיסי אסתטי ומגיע לתובנות ולפיתוח מתודות במהלך תהליכים אסתטיים ואמנותיים ולא מדעים בלבד, <http://www.fwf.ac.at/de/projects/ar>

14 peek dokument.pdf (26.3.20)

15 ראו גם: <http://vimeo.com/52488103> (2.4.2014).

16 <http://memscreen.info/> (2.4.2014).

17 I 03-03-2013/akbuld event.2013-03-03 <http://www.akbikd.ac.ad/Portal/akademie/aktuelles/presse/2013/akbuld event.2013-03-03>

(3.4.2014) 04.6720491502?set language=de&cl=de.

17 Dorothee Wierling: היסטוריה בת זמננו בלי עדי התקופה: מזיכרון קומוניקטיבי לזיכרון תרבותי – שלושה סיפורים ו-12 תזות. ב: Bios – כתב העת לחקר ביוגרפי, היסטוריה בעל פה וניתוחי קורות חיים 21 (2008), ע. 28-36, ע. 29.

18 http://www.uibk.ac.at/gfpa/ablage/dokumente/symposion_zeitgeschichte_ohne_zeitzeugen I 8
9 לרוב המונח עדי התקופה נמצא בשימוש בהקשר לקורבן.

10 Wierling I, ע' 30.

11 המקרה של בנימין ווילקומירסקי (Binjamin Wilkomirski) מובא כאן כדוגמה לסוגיה הזו. ווילקומירסקי הופיע כחלק מאוסף סיפורי עדי התקופה (Bruchstücke – שברים. מתוך ילדות בין 1939 – 1948) ב-1995 בהוצאת Jüdischer Verlag ששייך לקבוצת Suhrkamp. שמו האמיתי של ווילקומירסקי הינו ברונו גרוסיין (Bruno Grosjean), אדם ללא היסטוריה של רדיפות.

תומסיוס שטרסה 11 ברלין, 2014, הזרקת דיו על נייר פיין ארט, 25x15
 Thomasiusstraße 11 Berlin, 2014, Pigmenttintendruck, 25x15

במוזיאונים ובארכיונים.¹⁷ במהלך הסימפוזיון On Productive Shame Reconciliation Agency (אפריל 2014) הוצגו תוצאות של מחקרים אמנותיים ופרויקטים מתחום מדעי הרוח שעסקו בנושאים כמו אשמה ובושה "בלתי ניתנים לייצוג" ובהדחקה פוסט-טראומטית של זיכרון.¹⁸ בעשור האחרון מקבל מימד הזיכרון של הנצינאל-סוציאליזם חשיבות הולכת וגוברת, שמתבטאת בין היתר במחלוקת על שמות הרחובות והעיצוב האמנותי-מדעי של אנדרטאות בוינה בעיקר באנדרטאות ליג'י¹⁹ ווינהבר.²⁰ הגישה האמנותית-מדעית מאפשרת לחוות מימד רגשי שהולך לאיבוד עם תהליך מותם של העדים האחרונים. ישנם אחדים המבכים על כך וחוששים מהיסטוריוזציה של הנצינאל-סוציאליזם. מחקרים של היסטוריונים העוסקים בהיסטוריה המודרנית יעשו, כפי שנעשה בעבר, שימוש בצורה מבוקרת בחומרים המוקלטים, ראיונות קול, סרטי ווידאו ובמקורות רבים נוספים. המחקר האמנותי-מדעי ישתמש בראיונות כחומר אמנותי, כפי שמשתמשים במחקר הכללי בשאר יצירות האמנות.

ווילי לב, וינה, סוף שנות ה־20
 Willi Löw, Wien, späte 20er Jahre

* עריכת הטקסט והתאמתו לקורא העברי - שמעון לב

.http://memscreen.info/de/2011/09/11/der-reichel-komplex-3/ (3.4.2014) | 17

http://www.akbild.ac.at/Portal/akademie/aktuelles/konferenzen/akbild event.2014-02- | 18

.27.0636487465?set language=de&cl=de (3.4.2014)

.http://www.luegerplatz.com/ (3.4.2014) | 19

.http://www.eduardfreudmann.com/?page id=842 (3.4.2014) | 20

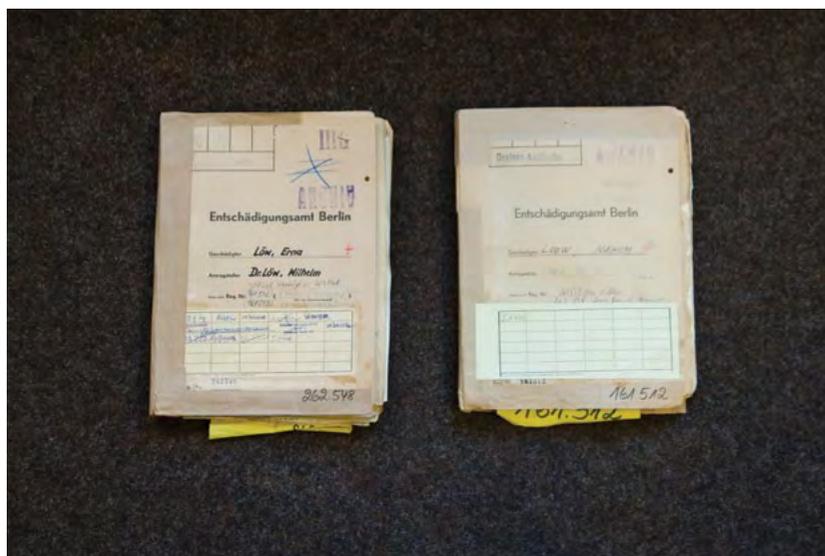

▲ תומסיוס שטרסה 11 ברלין, 2014, הזרקת דיו על נייר פיין ארט, 25x15
Thomasiusstraße 11, Berlin, 2014, Pigmenttintendruck, 25x15

◀ שטובר שטרסה 10 וינה, 1997, הזרקת דיו על נייר פיין ארט, 58x39
Stuwerstrasse 10 Wien, 1997, Pigmenttintendruck, 58x39

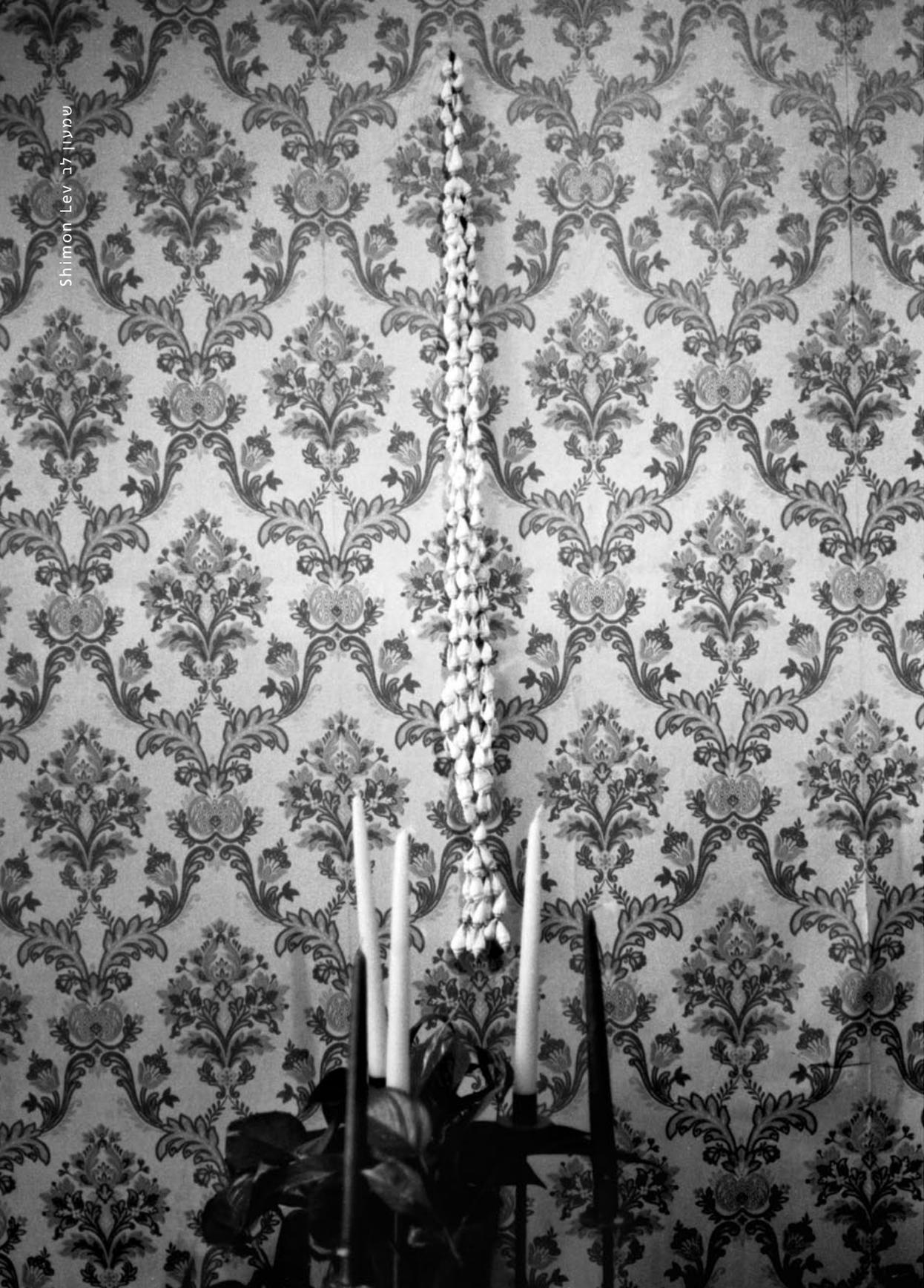
בדירה, מתחבא מהנאצים (מאחורי וילון) ושותה קפה שחור וינה, 2012, הזרקת דיו על נייר פיון ארט, 60x90
In der Wohnung, Ich verstecke mich vor den Nazis hinter einem Vorhang und trinke eine Tasse Kaffee
Wien, 2012, Pigmenttintendruck, 60x90

> **ללא כותרת** (אזור בית ספר עדת ישראל), ברלין, 2014, הזרקת דיו על נייר פיין ארט, 90x60
Ohne Titel (Areal rund um den Siegmundshof - Adass Jisroel Schule), Berlin, 2014, Pigmenttintendruck, 90x60

^ **ארכיון הפיצויים ברלין**, 2014, הזרקת דיו על נייר פיין ארט 90x60
Entschadungsamt Archiv, Berlin, 2014, Pigmenttintendruck, 90x60

^ **ארכיון הפיצויים תיקי מסמכים**, ברלין, 2014, הזרקת דיו על נייר פיין ארט, 90x60
Entschadungsamt Dokumente, Berlin, 2014, Pigmenttintendruck, 90x60

^ **הארכיון היהודי וינה**, 2012, הזרקה דיו על נייר פיין ארט 90x60
Archiv der Israelitische Kultusgemeinde Wien, 2012, Pigmenttintendruck, 90x60

^ **ארכיון ההתנגדות האוסטרית וינה**, 2012, הזרקה דיו על נייר פיין ארט 90x60
Dokumentationsarchiv des Österreichischen Widerstandes Wien, 2012, Pigmenttintendruck, 90x60

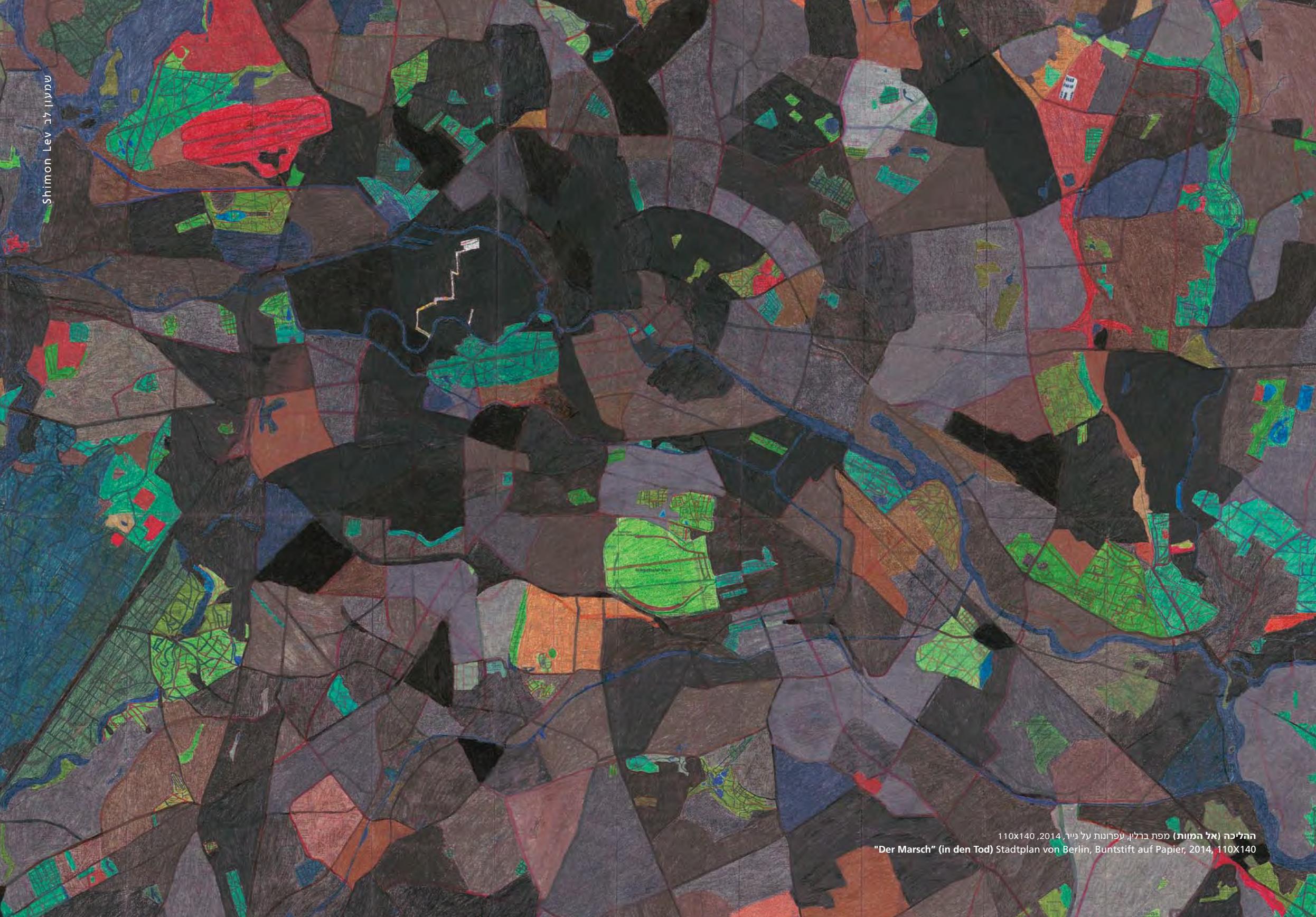
< **תומסיוס שטרסה 11 ברלין**, 1997, הזרקה דיו על נייר פיין ארט, 25x15
Thomasiusstraße 11 Berlin, 1997, Pigmenttintendruck, 25x15

"אוסף פרטי" ירושלים, 2014, הזרקת דיו על נייר פיון ארט, 60x90
"Privatsammlung" Jerusalem, 2014, Pigmenttintendruck, 60x90

מפת מילוט עתידית ליהודי וינה 2014, עפרונות ועטי לבד על נייר, 110x140
Eine zukünftige Fluchtkarte für die Juden Wiens 2014, Filzstifte und Ölkreide auf Papier, 110X140

ההליכה (אל המוות) מפת ברלין, עפרונות על נייר, 2014, 110x140
"Der Marsch" (in den Tod) Stadtplan von Berlin, Buntstift auf Papier, 2014, 110X140

שני ארכיונים משותפים מציב משותף בחלונות גלריה P8, תל אביב, 2014.
חלון שמאלי: ליאנה, נחום, ווילי וארנה לב. חלון ימני: בנותיו של ד"ר הנריך רייכל, אוטיליה והרטה.
Zwei Familien Archive gemeinsame Installation an den Fenstern der P8 Galerie, Tel Aviv, 2014
linkes Fenster: Liane, Nachum, Willi und Erna Löw. rechtes Fenster: Töchter Dr. Heinrich Reichels: Ottilie und Herta

פרידמן דרשמידט, מיצב וידאו: 4 ילדים (תמונה וארבעה צילומי מסך)
 תמונה מ' 1941: ארבעה ילדים יושבים על ברכיו של אדם. האמא הגאה היא סבתי והאדם לידה הוא אחד מאחיה. שלושה מהילדים הם דודי והרביעי הוא אבי. במיצב הוידאו הם מספרים, כאנשים בוגרים על זיכרונות ילדותם המוקדמים מגדילתם במשפחה נאצית.

Friedemann Derschmidt, Video Installation: 4 boys (1 Foto and 4 Videostills)

Ein Foto aus dem Jahr 1941: Vier kleine Buben sitzen auf dem Knie eines Mannes. Die stolze Mutter ist meine Großmutter und einer ihrer Brüder. Drei der Buben sind Onkel von mir und der vierte ist mein Vater. In den Videos erzählen sie als Männer im fortgeschrittenem Alter von ihrer frühen Kindheit in einer Nazifamilie.

שמעון לב, תמונת מסך מתוך מיצב הוידאו: "אצלנו אין שום חדש", תומסיוס שטרסה 11 ברלין, 2014
 (דיירי תומסיוס שטרסה 11 קוראים את מכתבי משפחת לב למצלמה באזור הבית)
Shimon Lev, Stills aus dem Video "Bei uns nichts Neues" Thomasiusstraße 11 Berlin, 2014
 (Bewohner der Thomasiusstraße 11 lesen aus Briefen der Familie Löw vor Ort)

ZWEI FAMILIEN
ARCHIVE

Shimon Lev

Friedemann Derschmidt

Zwei Familien Archive / Shimon Lev, Friedemann Derschmidt

Objekte der Erinnerung - Shimon Lev

Seit Anfang der 1990er Jahre arbeite ich an einem Projekt, das sich mit dem Erinnern und dem Werdegang meiner Familie auseinandersetzt.

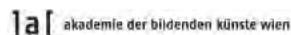
Das "Familien Fototagebuch" besteht bereits aus hunderten Fotografien, die unterschiedlichste Aspekte der Familie abbilden. Während der Jahre sind Fragen nach der Kontinuität jüdischer Kultur, dem Umgang mit dem Holocaust sowie den Brüchen und dem Elend nach diesem aufgetaucht.

Mein Vater, der namhafte Physiker Wilhelm (Ze'ev) Löw, ist 1922 in Wien geboren. Nach dem ersten Weltkrieg waren seine Großeltern aus Polen eingewandert, ihre Gräber befinden sich am Wiener Zentralfriedhof (4.Tor). Mein Vater wuchs in Wien bei seinen Eltern Nachum und Erna gemeinsam mit seiner Schwester Liane auf, welche 1927 zur Welt gekommen war. 1934 verließ die Familie Wien und zog erstaunlicher- und letztendlich tragischerweise nach Berlin. Der Grund für den Umzug war ein wirtschaftlicher: man musste sich um ein Haus im Besitz der Familie kümmern. Rückblickend betrachtet lief diese Entscheidung allem entgegen, was zum damaligen Zeitpunkt geboten gewesen wäre und endete folglich auch in einer Katastrophe. Die Familie lebte in Berlin, in der Thomasiusstraße 11 und Willi und Liane gingen in die Adass Jisroel Schule. Im Jänner 1939 wurde der 16-jährige Willi von den Eltern per Kindertransport nach England geschickt, um sein Leben zu retten. Als deutscher Staatsbürger wurde er zu Beginn des zweiten Weltkrieges nach Kanada in ein Internierungslager gebracht. Er korrespondierte mit seiner Familie in Berlin, aber er hat sie nie wieder gesehen. Der Briefverkehr unterlag in den folgenden Jahren einer immer strenger werdenden Zensur und ab Anfang 1942 konnte die Familie einander nur mehr formalisierte Briefe über das rote Kreuz schreiben. Diese waren auf 25 Worte begrenzt. Der letzte solche Brief aus Berlin war Ende April 1943 aufgegeben worden.

Willis Schwester Liane, der meine Tochter Tamar unglaublich ähnlich sieht, war ebenfalls zu Verwandten nach Belgien geschickt worden, um sie zu retten. Als die Deutschen jedoch über Belgien in Frankreich einfielen, flohen

Thanks to:

Alaa Alkurdi, Tal Adler, Jasmin Avissar, Menachem and Miriam Avissar, Cana Bilir-Meier, Antje Biger, Eva Blimlinger, Antje and Luise Both, Eckhart Derschmidt, Dietmar Derschmidt, Ulf and Luitgard Derschmidt, Volker Derschmidt, Walther Derschmidt, Birgit Dürkopp, Josef Ecker, Christopher Engelmann, Dror Granevic - "Hacol Bmisgeret", Anton Jiresch, Karl Fallend, Gabriele Feigl, Sören Flachowsky, Thomas Freiler, Labor für Fotografie, Mathilde Furtenbach, Oliver Geiger, Michaela Glanz, Ido Glass, Ambros Gruber, Birgit Kirchmayr, Karina Kleiber, Yariv Lapid, Paul Lehner, Michael Link, Ludwig Löckinger, Friedburg Öfferlbauer, Andreas Peham, P8 Gallery, Anne Pritchard-Smith, Rod Pritchard-Smith, Erda Reisenberger, Reinhard Reisenberger, Richard Reisenberger, Roe Rosen, Birgit Rupp, Ira Shalit, Karin Schneider, Oliver Schneider, Naomi Shapira, Ofer Sheinberg, Martina Simkovicova, Miriam Stahlke, Dana Stier, Oliver Topf, Orly Tsioni, Astrid Vehstedt, Ursula Vogel, Reinhard Weiss, Dietmar Weixler, Franziska Wildt, Osama Zatar, Katharine Zimens, Moshe Zuckermann, Designed by: Harel & Maayan (h-mstudio.com)

die Verwandten mit Liane in den noch freien Teil Frankreichs, wo sie für sich Visa in die Vereinigten Staaten bekommen konnten. Liane jedoch musste mit dem Zug zu ihren Eltern nach Berlin zurück geschickt werden. Am 17. Mai 1943 wurden Erna, Nachum und die 14-jährige Liane aus ihrer Wohnung geworfen. Sie wurden in die Synagoge in der Lewetzowstraße getrieben, von wo sie zum Bahnhof Putlitzstraße marschieren mussten. Sie wurden mit dem 38. Transport "Ost" nach Auschwitz deportiert, wo man sie ermordet hat.

In den letzten Jahren habe ich in Wien, Berlin, der Ukraine und in Israel an einem Projekt mit dem Titel "Objekte des Erinnerns" gearbeitet, welche als Teil meines "Familien Fototagebuches" zu verstehen sind. Ich habe den Wurzeln und den Erinnerungen der Familie meines Vaters nachgespürt, verschiedene Orte aufgesucht und an diesen fotografiert. Die in dieser Ausstellung gezeigten Arbeiten stellen nicht den Versuch dar, mit dem Holocaust in seiner unbegreiflichen Gesamtheit umzugehen. Vielmehr geht es darum, die unheimliche Kompliziertheit der "kleinen" und privaten Vergangenheit in den Blick zu bekommen. Dies vor dem Hintergrund einer Kindheit und eines Lebens im heutigen Israel. In den Arbeiten verhandle ich Fragen der persönlichen und der nationalen Geschichten in Vergangenheit und Gegenwart, der Möglichkeit eines Dialoges mit Deutschen und Österreichern sowie Fragen der Archive und der Methoden, wie Geschichte integriert oder ausgeklammert, gemacht, dargestellt und an eine Gesellschaft weitergegeben wird.

Reichel komplex – Friedemann Derschmidt

In den spätern 1960er und den frühen 1970er Jahren bin ich in einer bekannten oberösterreichischen Großfamilie in dem Bewußtsein erzogen worden, etwas "Besonderes" zu sein. Worin diese Besonderheit bestehen sollte, war unklar.

Über die Jahre und nicht ohne die Hilfe einiger kritischer Mitglieder der Familie habe ich herausgefunden, dass in der Großfamilie ein sehr komplexes Gespinnst aus Mythen, Legenden und Lügen über die Vergangenheit und die Generationen der Großeltern und Urgroßeltern gewoben worden war. Ich erkannte, dass auch Menschen, die mir emotional sehr nahe standen, aktiv an

dieser Selbstverherrlichung der Großfamilie Teil hatten und teilweise daran bis heute festhalten. Innerhalb dieses Kokons aus Geschichten wurde mir schrittweise immer klarer, daß nicht wenige Familienmitglieder aktive und begeisterte Nazis gewesen sind, viele in der NSDAP waren, einige sogar hohe Offiziere bei SS und SA gewesen sind und manche durchaus einflussreiche Positionen in allen Sparten der Gesellschaft während des Dritten Reiches inne hatten.

Ich begann Interviews mit Verwandten zu führen und eine ungeheure Fülle an Material zu sammeln. Zu diesem Zeitpunkt war ich zu einer Art Familienchronist geworden. Dennoch hatte ich vorläufig nicht die geringste Ahnung, was ich mit all der Information anstellen sollte.

In dem, was ich als "das System der Familie" bezeichne, spielte mein Urgroßvater offensichtlich eine zentrale Rolle. Er war Arzt und Universitätsprofessor und ein nicht unbekannter Vertreter der Eugenik in Österreich. Seinen Studierenden bläute er ein, dass Familien und Ahnenforschung ein mächtiges Werkzeug der – wie es damals hieß – "Rassenforschung" sei und dass es von großer Wichtigkeit wäre, viele Kinder zu zeugen und aufzuziehen. Er war Gründungsmitglied des "Reichsbundes der Kinderreichen" und ging selbst mit bestem Beispiel voran.

Dies wurde in der Folge zum Angelpunkt für mein Projekt. Selbst heute noch fühlt sich eine Mehrzahl meiner Verwandten auf die eine oder andere Weise der Idee der Großfamilie verpflichtet.

Gemeinsam mit meinem Cousin Eckhart Derschmidt habe ich im Oktober 2010 eine Internetplattform auf der Basis von Web 2.0 veröffentlicht und die Familienmitglieder aufgefordert, sich daran zu beteiligen. Der Text der Startseite war zugegeben sehr provokant formuliert, verfehlte daher nicht seine Wirkung. Er lautete sinngemäß so: "Hat der Eugeniker Dr. Heinrich Reichel zu Beginn des 20. Jahrhunderts sein ganz persönliches Vererbungsexperiment gestartet? Schließlich hat er neun Kinder, 36 Enkelkinder und über 80 Urenkel. Sind wir das Ergebnis eines genetischen Versuches? Lasst uns dieses Experiment evaluieren ..."

Ich habe den Familienmitgliedern versprochen, die Internetseite zwei Jahre lang geschlossen zu führen (2010-2012). Von der Gesamtzahl aller Familienmitglieder (kleine Kinder und Leute, die keinen Computer benutzen, mitgezählt) sind im Zuge eines sehr schwierigen und schmerzhaften Prozesses bis dato etwa ein Drittel als User beigetreten. Ironischerweise wurde ich zu einer Art Gegenspieler meines Urgroßvaters. Wie in einer Spiegelung tue ich eigentlich jetzt genau das, was er verlangte: nämlich Familienforschung. Im Gegensatz zu ihm interessiert mich die genetische Weitergabe innerhalb des von den Eugenikern so genannten "Erbstroms" nicht im Geringsten. Ich versuche hingegen, die Weitergabe von Weltanschauungen, Ideologie und politischen Haltungen über sechs Generationen in dieser bürgerlichen Großfamilie zu thematisieren.

Gleichzeitig begann ich Historiker, Soziologen, Psychologen und andere Experten zu kontaktieren. Ich lud sie ein, unserem Projektbeirat beizutreten. In der Folge wurde die Projektdatenbank durch eine Vielzahl an Dokumenten aus Archiven, theoretischen Texten und anderen Materialien angereichert.

Für das Projekt ist es von großer Wichtigkeit, zu verstehen, dass die Nazis nicht wie eine Horde Wahnsinniger aus dem Nichts kamen und wieder verschwanden. Sie waren auch keine von aussen kommende "Andere" sondern kamen aus der Mitte der Gesellschaft: Die eigenen Väter und Mütter, Großeltern, Tanten und Onkel waren "die Nazis". Wenn man einen Schritt zurück tut und mit diesem grösseren Blickwinkel auch das 19. Jahrhundert mitbetrachtet, kann man am konkreten Beispiel dieser bürgerlichen Großfamilie gut aufzeigen, wie sich die vielen oft sehr unseligen Wechselwirkungen zwischen Nationalismus, Jugendbewegung, Erneuerungs- und Reinheitsphantasien und nicht zuletzt moderner Wissenschaft, ergeben haben müssen. Diese spezifische Familie ist diesbezüglich alles andere als einzigartig. Das Projekt "Reichel komplex" kann vielmehr als Modell für viele österreichische, deutsche und andere europäische Familien dienen. Für die jetzt lebenden Generationen geht es vermutlich weniger um Schuld als um Scham. Ich selbst jedenfalls werde trotzdem immer Teil dieses Systems bleiben, ob ich will oder nicht. Da gibt es kein Entkommen.

Der Dialog

Ein Dialog zwischen einem israelischen und einem österreichischen Künstler, die sich jeweils der diametral entgegengesetzten Vergangenheiten ihrer Familien anzunähern und auszusetzen versuchen, ist nachvollziehbarer Weise sehr heikel und herausfordernd. Dieses gemeinsame Projekt versucht sich widersprüchlichen und schwierigen Aspekten des Holocausts in jenen Momenten zu stellen, wo die Frage des persönlichen Umgangs mit demselben und des Umgangs miteinander schlagend wird.

Das Ganze gleicht einer Wanderung in einem Minenfeld, weil jedes noch so kleine Thema, jeder Ansatzpunkt und jeder Gedanke das Potential hat, gleichsam zu detonieren und sowohl einen selbst als auch andere zu verletzen. Obwohl beide Künstler mit ähnlicher Besessenheit ihrer jeweiligen Familiengeschichte nachspüren, gibt es eklatante Unterschiede.

Der eine kann sich einer Überfülle an Material bedienen und mit vielen Angehörigen Videogespräche führen aufgrund der Tatsache eines ununterbrochenen und ungebrochenen Fortlebens in Österreich. Der andere bleibt hingegen nur auf ein paar Fotos und Objekte, die vom Leben der Familie in Wien und Berlin zeugen, zurückgeworfen, um mit diesen zu arbeiten.

Die Idee zu "Zwei Familien Archive" entstand während eines Residency Aufenthalts Shimon Levs 2012 in Wien, der vom Forschungsprojekt MemScreen an der Akademie der bildenden Künste in Wien ausgeschrieben worden war. Friedemann Derschmidt war neben Tal Adler und Karin Schneider einer der Initiatoren von MemScreen.

Shimon Lev, Friedemann Derschmidt
Tel Aviv, Vienna, 2014

Sprechen und Schweigen. Die Geschichte und die Kunst / Eva Blimlinger

Die Historikerkommission, die 1998 nach der Androhung von Sammelklagen von Seiten der Republik Österreich eingesetzt wurde, hatte den Auftrag den gesamten Komplex Vermögensentzug auf dem Gebiet der Republik Österreich während der NS-Zeit sowie Rückstellungen bzw. Entschädigungen (sowie wirtschaftliche oder soziale Leistungen) der Republik Österreich ab 1945 zu erforschen und darüber zu berichten.¹ Bei der Entwicklung des Arbeitsprogramms wurde entschieden, in diesem Forschungsvorhaben keine Einzelfälle zu behandeln sondern die Thematik ausgehend von allgemeinen Fragestellungen zu erörtern. Gleichzeitig mit der Historikerkommission wurde in Folge der Beschlagnahme zweier Schiele-Bilder in New York² aus der Stiftung Leopold das Kunstrückgabegesetz³ beschlossen. Ziel des Gesetzes ist, jene im Eigentum des Bundes stehenden Kunst- und Kulturgüter, zurückzugeben, die von den Nationalsozialisten entzogen und niemals zurückgegeben worden sind, oder die zwar zurückgegeben worden sind, aber auf Grund der Ausfuhrbestimmungen als so genannte Widmungen in den Museen verblieben. Hier steht also im Gegensatz zur Historikerkommission der Einzelfall im Vordergrund, den es zu recherchieren gilt.

Wie sich gleich zu Beginn der Arbeit der Historikerkommission gezeigt hat, gab es zahlreiche Anfragen, wie das denn während des Nationalsozialismus mit

1 | Clemens Jabloner, Brigitte Bailer-Galanda, Eva Blimlinger, Georg Graf, Robert Knight, Lorenz Mikoletzky, Bertrand Perz, Roman Sandgruber, Alice Teichova, Karl Stuhlpfarrer: Schlussbericht der Historikerkommission der Republik Österreich. Zusammenfassungen und Einschätzungen. Wien, München: Oldenbourg 2003 (= Veröffentlichungen der Österreichischen Historikerkommission. Vermögensentzug während der NS-Zeit sowie Rückstellungen und Entschädigungen seit 1945 in Österreich 1), S. 19.

2 | Dobzynski, Judith H. (1997): The Zealous Collector-A special report; A Singular Passion For Amassing Art, One Way or Another. New York Times 24.12.1997.

3 | Bundesgesetz über die Rückgabe von Kunstgegenständen und sonstigem beweglichem Kulturgut aus den österreichischen Bundesmuseen und Sammlungen und aus dem sonstigen Bundeseigentum (Kunstrückgabegesetz – KRG) BGBl 1998/181.

der eigenen Familie gewesen sei, was denn den Eltern, den Großeltern gehört habe, was denn den Eltern, den Großeltern arisiert wurde, ob diese Wohnung, in der man jetzt wohnt, ob das Geschäft, das man von den Eltern übernommen hat, arisiert worden sei, ob die Kredenz, die man von der Tante geerbt hat, möglicherweise in jüdischem Eigentum gewesen sei, ob am Bauernhof oder im Unternehmen der Eltern möglicherweise Zwangsarbeiter_innen beschäftigt waren, wie sich herausfinden lässt, ob der Großvater, der Zwangsarbeiter war, noch lebt und wo er lebt. Fragen, die in den Forschungen im Detail nicht beantwortet werden konnten, aber verdeutlicht haben, dass die öffentliche Berichterstattung und Diskussion dazu führte, dass in den Familien wieder einmal begonnen wurde über die Vergangenheit und hier im Speziellen über die Zeit vor, während und nach dem Nationalsozialismus zu sprechen, zu erzählen und zu diskutieren. Ja, wieder einmal begonnen wurde. Denn es ist keineswegs so, dass, wie in manchen Äußerungen insinuiert wird, erst Ende der 1990er Jahre das Schweigen gebrochen wurde, erst jetzt in den Familien gesprochen wird, erst jetzt Zeitzeug_innen befragt wurden. Ein kurzer Blick in die Geschichte Österreichs zeigt, dass es seit den 1950er Jahren immer wieder Anlässe gegeben hat, die zweifellos dazu führten die Rolle und Situation der eigenen Familie zu erzählen und zu diskutieren: Sei es die Affäre Borodajkewycz 1965, sei es die Affäre Kreisky-Peter-Wiesenthal 1975, sei es die Diskussion um Waldheim als Bundespräsidentenskandidaten 1986, sei es die Aufregungen und Diskussion um die Wehrmachtsausstellung ab 1995. Diese Anlässe führten immer wieder dazu, dass in den Familien nachgefragt wurde. Außerhalb der Familien, für eine Öffentlichkeit bestimmt, begann die Aktion Zeitzeugen in den Schulen in Österreich Mitte der 1970er Jahre, wobei hier zunächst vor allem Widerstandskämpfer_innen wie Franz Danimann, Rosa Jochmann und Hermann Langbein als Zeitzeug_innen agierten. Im Dokumentationsarchiv des Österreichischen Widerstands wurden seit 1982 im Zuge eines Oral-History-Projekts⁴ Personen befragt, die in der Zeit von 1934 bis 1945 am Widerstand teilgenommen hatten und/oder Verfolgungen ausgesetzt waren.⁵ Nach wie vor existiert jedoch das Narrativ des generellen Schweigens über

4 | Auf die grundlegenden vor allem methodischen Unterschiede zwischen oral-history und Zeitzeug_inneninterviews/gespräche kann hier nicht näher eingegangen werden.

5 | <http://www.doew.at/erinnern/biographien/erzaehlte-geschichte> (13.3.2014).

den Nationalsozialismus in den Familien, sowohl in den Täter- wie in den Opferfamilien, will man in der simplifizierende und generalisierenden Opfer-Täter-Dichotomie verbleiben, die nicht zuletzt durch die lebensgeschichtlichen Erzählungen, aber auch durch zahlreiche geschichtswissenschaftlichen Arbeiten als unzureichendes Erklärungsmodell zu bewerten ist.⁶ Meines Wissens fehlen umfangreiche Forschungsarbeiten, wie es sich tatsächlich in den Familien verhielt und verhält, ob es tatsächlich einen Unterschied des Schweigens und Erzählens in den Familien – hier die sprechenden Opfer, da die schweigenden Täter – gibt. Selbstverständlich gab – vor allem in den ersten Nachkriegsjahrzehnten – und gibt es das Schweigen, selbstverständlich wurde nicht erzählt, wurde geschwiegen, unabhängig davon, welche Erfahrungen gemacht worden waren und erst nach und nach wurde begonnen zu erzählen und zu schreiben. Aber es finden sich ebenso Berichte, dass Eltern, Großeltern, Verwandte sehr genau ihre lebensgeschichtlichen Erinnerungen als KZ-Überlebende, als Emigrant_innen, als Wehrmachtssoldat, als Flüchtlingskind, als Mitläufer_in, als Zwangsarbeiter_innen erzählt und aufgeschrieben haben. Umfangreiche Untersuchungen zu dieser Thematik wären ein vielversprechendes Forschungsdesiderat.

Und jetzt wird immer mehr davon geredet, wie denn der Nationalsozialismus nach dem „Aussterben“ der Zeitzeugen⁷ weiterhin als geschichtspolitisches Thema diskutiert werden wird, wie denn die Geschichtswissenschaft hier vorgehen wird. „Viele Überlebende haben Bücher geschrieben, haben Bericht erstattet und Umstände beschrieben, die bis heute kaum vorstellbar sind. Es dauert nicht mehr lange und wir werden keine Zeitzeugen mehr haben, dann werden die Historiker, Politologen und Zeitgeschichtler das Sagen haben, die jungen Frauen und Männer, die zwar nichts erlebt, aber viel gelernt haben, die über die Zeit von 1933 bis 1945 sprechen und, wie zu befürchten ist, diese

6 | Siehe dazu zB: Gerhard Botz: Opfer/Täter-Diskurse. Zur Problematik des „Opfer“-Begriffs, in: Gertraud Diendorfer, Gerhard Jagschitz, Oliver Rathkolb: Zeitgeschichte im Wandel, Innsbruck-Wien 1997, S. 223-236.

7 | Dorothee Wierling: Zeitgeschichte ohne Zeitzeugen: vom kommunikativen zum kulturellen Gedächtnis - drei Geschichten und zwölf Thesen. In: BIOS - Zeitschrift für Biographieforschung, Oral History und Lebensverlaufsanalysen 21 (2008), 1, S. 28-36, S. 29
URN: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-270208> (28.3.2014).

Jahre erklären wie andere historische Zeiten auch, den 30jährigen Krieg etwa.“⁸, schreibt Angelica Bäumer anlässlich der Tagung Zeitgeschichte ohne Zeitzeugen. Vom Mythos der Zeitzeugen, die zu Ehren ihres 80. Geburtstages 2012 veranstaltet wurde. Die Bedeutung des Zeitzeugens⁹ für die Zeitgeschichtsforschung ist durchaus ambivalent und umstritten. „Der Zeitzeuge des 20. Jahrhunderts verspricht Authentizität und ist umgeben von der Aura, die sich der Vorstellung verdankt, dass er unmittelbar das historische Drama verkörpert, das er bezeugt. Denn in der Tat geht es weniger um das, was er sagt, sondern wie er es erzählt und vor allem anderen, dass er da war, dass seiner Person noch der Geruch der Zeit anhaftet, aus der er kommt. In der persönlichen Begegnung mit solchen Zeitzeugen scheint man in direkten Kontakt mit der Geschichte zu kommen, Geschichte zum Anfassen sozusagen, ohne Umwege oder Filter, das ist das – manchmal sogar offen ausgesprochene – Versprechen des Zeitzeugen bzw. desjenigen, der ihn zur Verfügung stellt.“¹⁰ Selbstverständlich bedeutet dies nicht, dass hier die Wahrheit gesprochen wird¹¹, dass wir hier tatsächlich etwas über dies oder jenes im Sinne des „Wie es wirklich war“ erfahren, eine Vorstellung, der vor allem aus einer wissenschaftlichen Perspektive zu widersprechen ist. „Aus der Perspektive einer Zeitgeschichte, die auf Multiperspektivität, auf Komplexität und auf Uneindeutigkeit aus ist, stellt der anwesende Zeitzeuge zweifellos ein [...]Problem dar. Die Veränderung, die sich durch das allmähliche Verschwinden der Zeugen für das Verhältnis zur Gewaltgeschichte des 20. Jahrhunderts vollziehen wird, ist deshalb nicht nur zu befürchten, sondern auch zu erhoffen.“¹²

8 | uibk.ac.at/gfpa/ablage/dokumente/symposion_zeitgeschichte_ohne_zeitzeugen.pdf

9 | In den meisten Zusammenhängen wird der Begriff Zeitzeuge nur in einem Opferkontext verwendet.

10 | Wierling, S. 30

11 | Beispielhaft für die Problematik siehe hier der Fall Benjamin Wilkomirski angeführt, der 1995 im zur Suhrkamp-Gruppe gehörenden Jüdischen Verlag das Buch „Bruchstücke. Aus einer Kindheit 1939–1948“ als Zeitzeugenerzählung veröffentlichte. Der richtige Name von Wilkomirski war Bruno Grosjean und dieser hatte keinerlei Verfolgungsgeschichte.

12 | Wierling, S. 35.

In dieser Situation kommt der in den letzten Jahren sich etablierenden künstlerisch-wissenschaftlichen Forschung im Sinne eines arts-based research eine, wie ich meine bedeutende Rolle, vor allem in einem geschichtspolitischen und geschichtsvermittelnden Zusammenhang zu, wo es darum gehen soll, dass die vorliegenden wissenschaftlichen Ergebnisse als Basis eines ästhetischen Erkenntnisprozesses dienen. So wurden etwa bei der documenta 13 (2012) zahlreiche Arbeiten gezeigt, die im Feld des arts-based research anzusiedeln sind, und die im Zusammenhang mit politischen und/oder historischen Ereignissen stehen. Erwähnt sei hier beispielhaft die Arbeit von Korbinian Aigner, der mit seinen hunderten Apfelzeichnungen vertreten war. Aigner (1885-1966), war Pfarrer und wurde auf Grund von kritischen Äußerungen gegen das nationalsozialistische Regime nach dem Heimtückegesetz verurteilt und nach Inhaftierungen in verschiedenen Gefängnissen und Konzentrationslagern 1941 ins KZ Dachau verlegt und dort im Priesterblock untergebracht. In Dachau leistete er seine Zwangsarbeit hauptsächlich in der Landwirtschaft. Zwischen zwei Baracken pflanzte er Apfelbäume, und es gelang ihm sogar die Züchtung der neuen Sorten KZ-1, KZ-2, KZ-3 und KZ-4. Von diesen Sorten blieb bis 2012 nur die Sorte KZ-3 erhalten. Diese wurde auf der documenta 13 von Kuratorin Carolyn Christov-Bakargiev und Künstler John Durham in der Karlsau gepflanzt und in Form von Apfelsaft verkauft.¹⁴

Das Projekt MemScreen (2011-2013) und das Folgeprojekt Conserved Memory (2013-2016)¹⁵ sind durch Förderung des Fonds zur Förderung der wissenschaftlichen Forschung an der Akademie der bildenden Künste ermöglicht worden. Eines der

¹³ | Ich folge hier der im Programmdokument des FWF formulierten Erklärung: „Arts-based Research unterscheidet sich prinzipiell von Wissenschaftsdisziplinen wie z.B. Literaturkritik, Literaturgeschichte, Kunstgeschichte und Musikologie, welche die Kunst mit wissenschaftlichen Methoden erforschen. Arts-based Research ist als ästhetische Grundlagenforschung zu verstehen und meint damit den Erkenntnisgewinn und die Methodenentwicklung mittels ästhetischer und künstlerischer im Unterschied zu rein wissenschaftlichen Erkenntnisprozessen.“ http://www.fwf.ac.at/de/projects/ar_PEEK_dokument.pdf (26.3.2104).

¹⁴ | Vgl. <http://vimeo.com/52488103> (2.4.2014).

¹⁵ | <http://memscreen.info/> (2.4.2014).

zahlreichen Ergebnisse war die 2013 gezeigte Ausstellung Laboratory Austria, in der „Österreich“ generell als geschichtspolitisches Labor für die Konstruktion und Dekonstruktion von Geschichtsmymthen verwendet“¹⁶ wurde. Ausgehend davon wurde im Sinne eines arts-based research an konkreten Beispielen untersucht, wie die eigene Familie¹⁷, Organisationen der Zivilgesellschaft, Museen und Archive Nationalsozialismus und diesen in der Zweiten Republik thematisieren, ignorieren, analysieren oder reflektieren.

Die Idee zu „Zwei Familien Archive“ entstand während eines Residency Aufenthalts von Shimon Lev 2012 in Wien, ein außergewöhnlicher Dialog zwischen einem israelischen (Shimon Lev) und einem österreichischen Künstler (Friedemann Derschmidt).

Beim Symposium On Productive Shame Reconciliation and Agency¹⁸ (April 2014) wurden Ergebnisse künstlerischer und geisteswissenschaftlicher Forschungsprojekte präsentiert, zu Themen wie „unrepräsentierbare“ Schuld und Scham und die post-traumatische Verdrängung der Erinnerung. Der erinnerungspolitischen Dimension des Nationalsozialismus kommt im letzten Jahrzehnt eine immer stärker werdende Bedeutung zu, die sich nicht zuletzt in der Diskussion über Straßennamen und der künstlerisch-wissenschaftlichen Bearbeitung von Denkmälern, in Wien insbesondere des Luegerdenkmals¹⁹ und des Weinheberdenkmals, ²⁰ zeigt. Der künstlerisch-wissenschaftliche Zugang ermöglicht eine emotionale Dimension, deren Verlust durch das „Aussterben“ der Zeitzeug-innen da und dort beklagt wird und mit der Befürchtung einer Historisierung des Nationalsozialismus verknüpft ist. Die Zeitgeschichtsforschung wird wie bisher die vorliegenden Audio- und Videointerviews als eine von vielen Quellen nützen, die es gilt quellenkritisch zu verwenden, die künstlerisch-wissenschaftlich Forschung wird die Interviews als Material nutzen, wie sie das mit allen anderen Artefakten tut.

¹⁶ | http://www.akbild.ac.at/Portal/akademie/aktuelles/presse/2013/akbild_event.2013-03-04.6720491502?set_language=de&cl=de (3.4.2014).

¹⁷ | <http://memscreen.info/de/2011/09/11/der-reichel-komplex-3/> (3.4.2014).

¹⁸ | http://www.akbild.ac.at/Portal/akademie/aktuelles/konferenzen/akbild_event.2014-02-27.0636487465?set_language=de&cl=de (3.4.2014).

¹⁹ | <http://luegerplatz.com/> (3.4.2014).

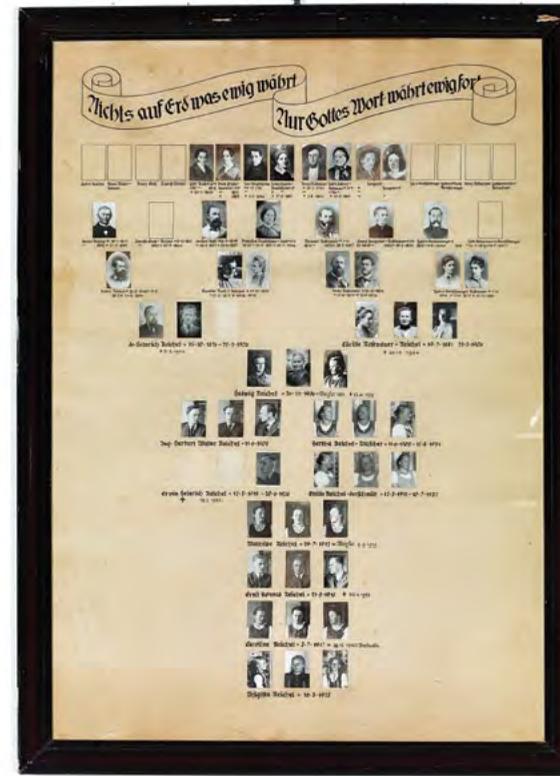
²⁰ | http://www.eduardfreudmann.com/?page_id=842 (3.4.2014).

Als etwa acht oder neunjähriges Kind stand ich vor dieser Stammtafel in der Wohnung meiner Großeltern. Mir fiel natürlich als Besonderheit auf, dass da meine Großmutter und ihre acht Geschwister in sehr eigentümlicher Weise abgebildet waren. Jede Person war einmal von vorne, einmal im Profil und einmal im Halbprofil dargestellt. Das war erstaunlich – vor allem aber bemerkte ich, dass bei einem, nämlich dem Zwillingbruder meiner Großmutter, nur eines dieser drei Bilder vorhanden war. Das regte mich an, zu fragen:

"Großmutter, warum haben hier alle drei Bilder, nur der hier hat nur eines?"
 "Weißt du, die anderen beiden Bilder haben wir abgenommen, das war nach dem Krieg zu gefährlich. "...aber warum gefährlich?" "Da hatte mein Bruder eine SS-Uniform an" "Aha..." (damals wusste ich nicht was das bedeutete)
 "...aber warum kenn ich den nicht? Die Anderen kenn ich ja mehr oder weniger." "Weißt du, der ist damals in Russland erschossen worden." und nach einer kurzen Pause: "Das war wahrscheinlich auch besser so."

בהיותי בן שמונה או תשע, עמדתי למול תמונת אילן היוחסין המשפחתי בסלון סבי וסבתי. היה זה טבעי, יותר מאשר מפליא, לראות את סבתי ושמונה אחיה ואחיותיה בצילום ייחודי זה (1). כל אחד מבני המשפחה צולם פעם חזיתית, פעם בצדודית ופעם בהפניה צידית. זה היה בולט ויוצא דופן, אך עבורי מה שהסב את תשומת הלב באופן מיוחד הייתה העובדה שאחד מן אחיה התאומים של סבתי הופיע רק בתצלום אחד, רבר שכמובן עורר את סקרנותי:

"סבתא, למה לכולם יש שלוש תמונות וכאן יש רק אחת?"
 "אתה יודע, הסרנו את שתי התמונות האחרות, אחרי המלחמה זה היה יותר מדי מסוכן..."
 "אבל, למה זה היה מסוכן?"
 "אחי היה לבוש בתמונה במדי אס.אס."
 "אה..." או עוד לא ידעתי מה הפירוש, ולמה אני לא מכיר אותו בעוד את האחרים אני מכיר פחות או יותר...
 "אתה יודע, הוא נהרג ברוסיה...(שתיקה)... זה היה כנראה לטובה."

(1)

(2)

(3)

(4)

- (1) Ahnentafel Dr. Heinrich Reichel
אילן יוחסין של דוקטור היינריך רייכל
- (2) Videostill aus dem Interview mit meiner Großmutter Ottilie Derschmidt geb. Reichel (2003)
תמונת מסך מתוך וידאו, ראיון עם סבתי אוטיליה דרשמידט (רייכל), 2003
- (3) Erwin Reichel als SS Wache unmittelbar neben Hitler (unidentifizierte Zeitung 1937)
ארווין רייכל כשומר SS לצידו של היטלר, 1937, (מקור עיתונאי לא מזוהה)
- (4) Hochzeitsfoto von Erwin Reichel, Deutschland, Mitte der 30er Jahre
תמונת נישואין ארווין רייכל, גרמניה, אמצע שנות ה־30'

Beim Scannen von Fotoalben aus den 1940ern für das Projekt sind mir diese Bilder untergekommen (1,2): Sie stellen meine damals vermutlich etwa 12-14 jährige Großtante dar, die Schwester meiner Großmutter, die mit Cousins, Cousinen und Geschwistern meines Vaters Ringelreihen tanzt. Im Rahmen des Reichel-Projektes habe ich später begonnen, 8mm- und Super-8mm- Filme aus den frühen 1970ern zu digitalisieren. Und plötzlich muss ich einen dieser Hochzeitsfilme bzw. das Video stoppen. Bei diesem Bild: Diesmal erkenne ich mich, meinen Bruder, ein paar Cousins und Cousinen, meine Mutter und zwei Tanten dar. (3)

בזמן סריקה דיגיטלית של אלבום תמונות משפחתי משנות הארבעים, נתקלתי בתמונות אלו (1,2): בתמונות רואים את אחות סבתי בשנות העשרה לחייה, רוקדת במעגל יחד עם דודנים וקרובים של אבי. במסגרת פרויקט "תסביך רייכל" התחלתי להעביר סרטים משנות השבעים מפורמט 8 מ"מ לפורמט דיגיטאלי. הרגשתי שאני חייב לעצור את אחד מסרטי החתונה הרבים בפריים הזה: אני מזהה את עצמי, אחי, בני דודים, אמה שלי ועוד שתי דודות. (3)

Beim Übersiedeln finde ich eine ganze Schachtel Dias aus meiner Jugendzeit. Ich bitte meinen Cousin, diese zu scannen. Als ich die Bilder vom Server abrufe, holt mich meine Vergangenheit ein (4): Ich mit meiner damaligen Freundin eng umschlungen auf einem der Volkstanzfeste, die mein Großvater veranstaltete. Der ist auch auf dem Bild: er schaut streng zu uns herüber, weil wir uns unmoralisch benehmen. Tanz ist kulturelle und nationale Pflichterfüllung. Tanz ist nicht für die Lust da.

במהלך מעבר דירה אני מוצא ארגז שלם מלא בשקופיות מימי צעירותי. ביקשתי מבן דודי לסרוק את כל התמונות. במהלך הורדת התמונות למחשב אני נתקל בתמונה זו המחזירה אותי אל העבר (4): אני וחברתי, מתחבקים במהלך פסטיבל ריקודי עם שארגן סבי. סבי מופיע בתמונה, ברקע, מביט עלינו בחומרה בגלל התנהגותי הבלתי מוסרית. "הריקוד אינו אמור להיות מיועד לתשוקה מינית אלא הוא חובה תרבותית של שימור המסורת התרבותית לאומית".

(1)

(2)

(3)

(4)

1992 - ich war damals fünfundzwanzig - rief mich meine Großtante spät abends an. Sie war schockiert über die Rostock-Lichtenhagen-Unruhen auf dem Gebiet der ehemaligen DDR. Dort hatten hunderte militante Rechtsextremisten ein Asylantenheim angegriffen und unter dem Beifall von etwa 3000 applaudierenden Zusehern in Brand gesetzt.

Meine Großtante war offensichtlich geschockt und beunruhigt, das Ganze schien etwas in ihr in Bewegung gebracht zu haben. Sie forderte mich auf, sie mit einem Tonbandgerät über ihre Erinnerungen an die Nazizeit zu interviewen. Sie wollte mit ihren Erinnerungen warnen. Ich habe daraufhin 17 Stunden Material aufgenommen. Bis zu ihrem Tod haben wir dann noch zweimal längere Videogespräche geführt. Anfangs war ich dem Narrativ der Großtante hoffnungslos ausgeliefert. Während der Jahre jedoch wurde mir klar, dass sie trotz ihrer intensiven Bemühung mit ihrer Vergangenheit nicht ins Reine kam und sich sozusagen nicht wirklich "am eigenen Zopf aus dem Sumpf" ziehen konnte. Mich hat sie dadurch zum Wissensträger gemacht - zu einer Art Familienchronisten. Später bin ich immer mehr mit ihr in Konflikt geraten, obwohl wir einander bis zu ihrem Tod geliebt haben.

אחותה הצעירה של סבתי, התקשרה אלי מאוחר בערב ב־1992 - הייתי אז בן עשרים וחמש. זה היה בזמן מאורעות רוסטוק - ליכטנהאגן במזרח גרמניה. מאות מיליטנטים מן הימין הקיצוני תקפו והעלו באש מחנה פליטים לקול מחיאות כפיים של כ־3000 צופים. דודתי היתה מלאת דאגה ובהלם מוחלט. נראה היה שהאירוע עורר בה משהו. היא ביקשה ממני לקיים איתה ראיון מוקלט על זיכרונותיה מזמן הנאצים. היא כנראה רצתה להתמודד עם זיכרונותיה. הקלטתי שבע עשרה שעות של חומר. עד לפטירתה היה בידי עוד חומר מצולם. בתחילה היא סיפרה את הנרטיב המשפחתי הרגיל התמים עם כל התירוצים וייפוי המציאות. במהלך השנים התבהר לי שלמרות מאמציה להתמודד בכנות, היא לא באמת יכלה להוציא את ראשה מתוך החול, כמו בסיפור של הברון מינכהאוזן. היא הפכה אותי למתעד המשפחתי העיקרי. לאורך השנים התעמתתי עמה בנוגע לעבר יותר ויותר, למרות שעד יום מותה אהבנו זה את זה מאד.

(2)

(1)

(4)

(3)

(1) Totenbild Brigitta Reichel, Fallsbach, Österreich 2007
"תמונה אחרונה", בריגיטה רייכל במותה, פלצבאך, אוסטריה, 2007

(2) Brigitta und Mathilde Reichel (späte 30er Jahre)
בריגיטה ומתילדה, סוף שנות השלושים

(3) Videostill letztes Interview mit Brigitta Reichel 2007
תמונת מסך, מתוך ראיון הידיאו האחרון, 2007

(4) Brigitta als Nesthäkchen der Familie (30er Jahre)
בריגיטה, בת הזקונים, תמונה משפחתית, שנות השלושים המוקדמות

Ein Cousin meines Vaters hat einen offenen Brief an alle Familienmitglieder geschrieben, in dem er mich aufforderte, die Webseite auf der Stelle zu schließen und die Verwandten dazu aufrief, mich zu boykottieren.

Bei einem Familienfest habe ich ihn aufgefordert, direkt mit mir zu reden, statt offene Briefe zu schreiben. Ich fragte ihn, was sein Problem sei. Er forderte daraufhin von mir: "Nimm das Bild mit den Männern in Naziuniform, die vor meinem Haus stehen aus dem Internet." Ich fragte ihn, ob er vergessen habe, dass "diese Männer" sein Vater und seine Onkel seien? Es entspann sich ein Dialog über "soldatische Pflichterfüllung" und wir kamen auf Widerstandskämpfer zu sprechen. Er meinte daraufhin: "Während die anderen anständig die Heimat verteidigt haben, sind ihnen diese sogenannten Widerstandskämpfer in den Rücken gefallen." Mein Vater war inzwischen zu uns gestoßen und übernahm statt mir: "Was meinst du mit Heimat verteidigen? In Stalingrad vielleicht?" Ich musste den Raum verlassen, um Luft zu holen. Als ich zurück kam, war nur mehr mein Vater da und sagte sehr verstört: "Dieser Rassist hat mir soeben erklärt, du wärst von den Juden gekauft worden, um die Familie zu zerstören."

בן דודו של אבי כתב מכתב לבני המשפחה בו הוא דרש שאסגור לאלתר את אתר האינטרנט וניסה לשכנע את בני המשפחה להטיל עלי חרם. נפגשנו בחגיגת יום הולדתה השבעים של דודתי. שאלתי אותו: "מה מפריע לך?". הוא השיב: "תוריד מהאתר את התמונה של בני המשפחה במדי הנאצים". השבתי: "האם שכחת שה'גברים במדים הנאצים' הם דודיך ואביך? נכנסנו לוויכוח על "מילוי חובות כחייל", ואיכשהו התחלנו לדבר על לוחמי המחתרת. ואז הוא אמר: "אתה מתכוון לבוגדים?" הייתי בהלם, ושאלתי: "למה אתה מתכוון?" הרוד ענה: "בזמן שהאחרים נלחמו להגן על המולדת, היו בוגדים שתקעו להם סכינים בגב". אבי הצטרף בנתיים לשיחה, ושאל: "למה אתה מתכוון ב'הגנו על המולדת', אולי בסטלינגרד?".

הייתי חייב לעזוב את החדר כדי לנשום אויר. כאשר חזרתי מצאתי את אבי בוהה מול הקיר. שאלתי אותו: "היכן הרוד?" הוא ענה בכעס: "הגזען הזה, הסביר לי, שהיהודים משלמים לך כסף על מנת להרוס את המשפחה."

(1)

(2)

(3)

(4)

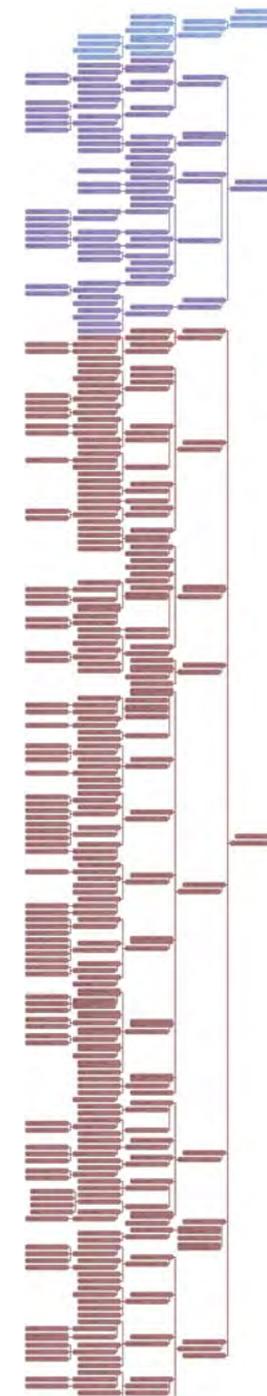
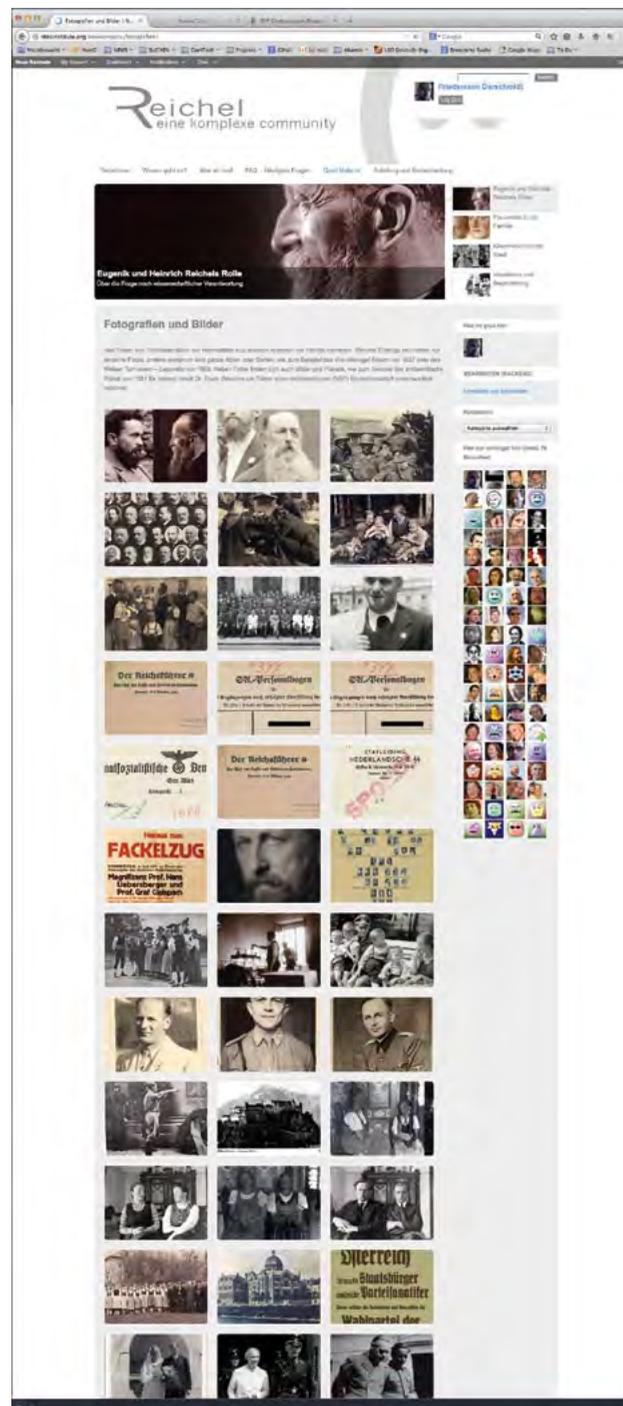
(1,3,4) Detailphotos Vitrine in der Ausstellung „Laboratorium Österreich“, alle Objekte sind Leihgaben aus dem Privatbesitz verschiedener Familienmitglieder, Foto von Oliver Schneider. פריט מחלון תצוגה בתערוכה „Laboratorium Österreich“, הפרטים מושאלים מארכיון המשפחה. צילום: אוליבר שניידר

(2) Familienfoto 1940 (unbekannter Fotograf) תמונה משפחתית 1940 (צלם לא ידוע)

Ironischerweise wurde ich zu einer Art Gegenspieler meines Urgroßvaters. Wie in einer Spiegelung mache ich eigentlich jetzt genau das, was er verlangte: nämlich Familienforschung betreiben. Im Gegensatz zu ihm interessiert mich die genetische Weitergabe innerhalb des von den Eugenikern so genannten "Erbstroms" nicht im Geringsten.

Ich versuche hingegen, die Weitergabe von Weltanschauungen, Ideologie und politischen Haltungen über sechs Generationen in dieser bürgerlichen Großfamilie zu thematisieren, motiviert durch die Angst, selber "ideologische Erbschäden" erlitten zu haben. Ich bin mir darüber im Klaren, dass das Erzählen und Zeigen all dieser Geschichten, Bilder und Dokumente in ihrer Eigendynamik sehr problematisch ist. Der seltsame Widerspruch in dieser Familie zwischen Verheimlichung, Verharmlosung und Stolz, zu verschweigen und dann aber geschönt doch zu erzählen, hat es für mich unabdingbar erscheinen lassen, vorerst einmal alles ans Licht zu holen, was man in der Familie und über sie noch wissen kann, um den Horror dieser Vergangenheit unübersehbar zu machen.

באופן אירוני הפכתי לשותף אך יריב המשתקף במשחק של הסבא רבא שלי - רייכל. אני עושה בדיוק את מה שהוא הטיפף לו: אני עורך מחקר משפחתי. אמנם באופן שונה ממנו, מכיוון שמה שמעניין אותי אינו הזרם התורשתי - הרציפות הגנטית. אני מנסה לבחון את ההמשכיות האידאולוגית - של השקפת עולם ותפיסות פוליטיות הקיימות לאורך שישיה דורות במשפחתי הבורגנית הגדולה והמורחבת. אחת מהמוטיבציות העיקריות בעשיית פרויקט זה נובעת מהחשש שמא אני בעצמי נגוע בפגם האידאולוגי הזה. ברור לי שחשיפת התמונות, המסמכים וסיפורי העבר, עלולה להיות בעייתית בדינאמיקה הפנימית שלה. מכיוון שקיימת סתירה ודיכוטומיה מוזרה במשפחתי: מחד שתיקה והסתרת סיפור העבר המשפחתי ומאידך גאוה מוסווית על אותו עבר נוראי בדיוק. סתירה זו גרמה לכך שהרצון לחשוף את העבר הנוראי הפך עבורי להכרח קיומי, להוציא לאור - לגלות ולפרסם את כל מה שאפשר לדעת בתוך ועל משפחתי.

Screenshot aus dem Internetprojekt „Reichel komplex“; schematischer Stammbaum von 6 Generationen ebendort
 תרשים ותמונת מסך, אילן יוחסין משפחתי של שישה דורות; מתוך אתר האינטרנט "תסביך רייכל", 2014, פרויקט מתמשך

“ideologische Vererbungslehre” “הזרם האידיאולוגי”

תמונות מתוך פרויקט האינטרנט “תסביך רייכל”

(1) 1875

(1) Hochzeitsfoto der Familie 1875. Auf dem Bild Dr. Carl Rabl III, der 1886 in Prag von den antisemitischen Akademikern zum Professor gemacht wurde um zu verhindern, dass der jüdische Anatom Dr. Emil Zuckerkandl die Professur bekam. 1886 בתמונת נישואין משפחתית, 1875, בתמונה דוקטור קרל ראבל השלישי שמונה לפרופסור ב-1886 בפראג על מנת למנוע את מינויו של הדוקטור היהודי הידוע לאנטומיה, צוקרקנדל

(2) “Deutscher Turnverein Wels” 1908. Der Schwiegervater Dr. Heinrich Reichels war der Obmann dieser deutschnationalen und antisemitischen Organisation. החותן של דוקטור רייכל, נשיא ההתאחדות הלאומנית הגרמנית והאנטישמית, Deutscher Turnverein Wels, 1908

(3) Antisemitischer Brief Friedrich Reichels als Gewerberat an die Stadt Wels 1919
מכתב אנטישמי של פרידריך רייכל בתור נציג ציבור לעיר וולס, אוסטריה, 1919

(4) Aus einem Fotoalbum des Linzer Wandervogel von einem Familienmitglied erstellt von 1927. Adolf Eichmann war zu dieser Zeit ebenfalls Mitglied dieser Gruppe מתוך אלבום תמונות של תנועת הנוער Wandervogel Linz, נעשה על ידי בן משפחה, 1927, (באותה תקופה אדולף אייכמן היה חבר בקבוצת נוער זו)

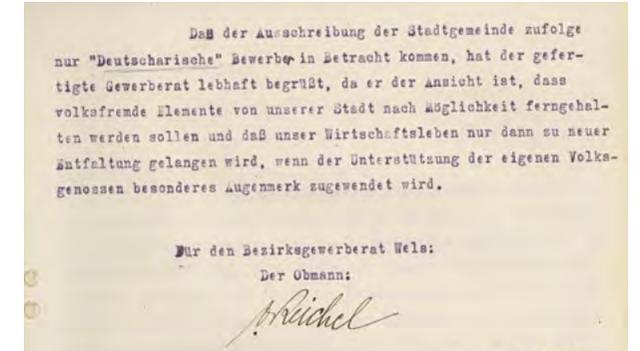
(5,6) Anschluss 1938 Viechtwang: meine Großmutter, drei Onkel, eine ihrer Schwestern und deren Tochter
אנשלוס (הסיפוח), 1938, כפר באוסטריה עילית. סבתו, שלושה דודים, אחת מאחיותיה ואחייניתה.

(2) 1908

(6) 1938

(3) 1919

(4) 1927

(5) 1938